

Bilda en studiecirkel om Kallkällor i hembygden!

Mål

Att ge kunskap om och skapa intresse för kallkällor och hälsobrunnar/ kurorter i hembygden samt att stimulera till besök och studier av källor liksom till skydd och vård av källor.

Kursbok

Boken ”Källor i Sverige” behandlar de svenska källornas natur och kultur i 15 olika kapitel författade av experter på de olika områdena. Den gavs ut i en upplaga av 2000 ex. på Byggtjänst förlag 2006 av Källakademin, dvs. Akademin för de friska källorna (www.kallakademin.se). Boken fick mycket bra recensioner såväl i fackpress som dagspress och är snart slutsåld. Återstående exemplar säljs nu bara genom Källakademin till ett pris av 200 kr. En ny utgåva kommer att ges ut under 2010.

Referenser och informationsmaterial

Källboken är en bra grundbok till vilken det finns en handledning för cirkelarbeta. Om du är intresserad av mer material, så finns det mycket att hämta på biblioteken och på Internet. Du hittar litteraturlistor i slutet av Källboken och på www.kallakademin.se Källarkiv och en del kemidata finns på Sveriges Geologiska Undersökning: www.sgu.se ; sök på karttjänster/källarkivet/miljöövervakningen. I fornminnesarkivet på Riksantikvarieämbetets hemsida www.raa.se , kan du på fornsök finna ”källa med tradition” och ”brunn/-kallkälla” , varifrån kartor och lokaluppgifter kan kopieras. Folkminnen om källor har man samlat på Nordiska Muséet och på Folkminnesarkivet i Lund samt i böcker som ”Wärend och Wirdarna”, i Vilhelm Mobergs böcker, främst ”Brudarnas källa” och i hembygdsböcker. Källberoende växter, t.ex. gullpudra, källört och majbräken samt vissa orkidéer kan man få lokaluppgifter om i det omfattande verket ”Smålands flora” (2007). På länsnivå kan finnas mer eller mindre omfattande material om källor, t.ex. på Länsstyrelsen och på Länsmuséet, vilket i Kalmar har särskilda pärmar med uppteckningar från Manne Hofrén samt annan källinformation, t.ex. tidningsurklipp. I Skogsstyrelsens databas www.skogsstyrelsen.se/skogensparlor om s.k. nyckelbiotoper finns uppgifter om källpåverkad mark och på Jordbruksverket finns en del uppgifter om källor i inventeringen av värdefulla ängs- och betesmarker. Grundvattenutredningar om vattenförsörjning och källinventeringar för miljöövervakning, t.ex. försurningsstudier, på kommunal nivå och artiklar om gamla hälsobrunnar och lokala vattentäkter i sockenböcker kan ge intressant information. Detaljängivelser på källor och källnamn finner man dels på Lantmäteriets numera digitalt lagrade skifteskartor (t.ex. byabrunnar som allmänningar) och ekonomiska/-fastighetskartor (t.ex. fornminnen) samt skogskartor. dels på moderna orienteringskartor, som lokala klubbar och orienteringsförbundet har förteckningar på. Direkt kontakt med hembygds- och naturkunnigt folk, jägare och markägare ger ofta mycket värdefull information. Alla uppgifter kan läggas in på särskilda inventeringsblanketter med anvisningar.

Störst upplevelser får man dock genom att besöka och studera källor ute i naturen en vacker vårdag eller genom att delta i firandet av källorna vid Midsommar! Mätningar av vattentemperatur och t.ex. vattenflöde kan ge intressant dokumentation, liksom foton.

Att organisera och arbeta i en studiecirkel.

Bilda en grupp med tre personer eller fler och planera ett antal möten. Tio möten med träffar varannan vecka är en lämplig planering. En deltagare är kontaktperson och ledare. Om man är minst tre personer och har minst tre möten så kan man få stöd av ett studieförbund. Det inte är nödvändigt men kan vara en fördel, t.ex. ekonomiskt. ABF, Medborgarskolan, Studieförbundet och Vuxenskolan brukar finnas på de flesta orter. Man bör före starten diskutera vilken inriktning studierna bör ha (se exempel nedan) eller arbeta i grupper med två eller flera inriktningar, om man är många deltagare. En indelning efter t.ex. byar eller ”rotar” kan vara praktisk med tanke på att många socknar är stora och att lokalkunskaperna och lokalkontakterna är väsentliga. De olika gruppernas resultat bör presenteras vid ett gemensamt slutseminarium, som kan vara öppet för alla intresserade. En studieresa till de mest sevärda källorna i socknen eller kommunen kan bli en verklig höjdpunkt. Materialet kan sedan sammanställas till en artikel i t.ex. en sockenbok eller en broschyr med besöksvärda utflyktsmål i kommunen.

Naturinriktning

Möte 1. Kap.1 och 14 i Källboken

Diskutera hur källor bildas. Vart tar regnet vägen? Hur varierar flödet?
 Var kan man hitta källorna i naturen? Varför finns olika ålder på vattnet?
 Varför är vattnet olika i skilda källor? Vad betyder det för växt- och djurliv?
 Vad kan fällas ut? Hur varierar källvattnets egenskaper med årstiden?

Möte 2. Kap.2, 3 och 15 i Källboken

Diskutera olika typer av källor. Vilka typer är kända i kommunen?
 Var borde det finnas flera och andra typer av källor? Fanns det fler källor förr? – jämför olikåldriga kartor. Vilken betydelse har källorna haft i bygden för lokaliseringen av bebyggelsen och för tätorternas vattenförsörjning? Varför försvinner en del källor? Hur bildas nya källor?

Möte 3. Besök en källa. Kap.2, 3, 4, 14 och 15 i Källboken

Planera studiebesök vid källor i olika typer av terräng med skillnader i geologi, topografi och växtlighet liksom i bebyggelsestruktur och markanvändning.

Gör anteckningar om platsen, tidpunkten, vädret, marktypen, markens lutning, markanvändningen (skog, äng, åker), växt- och djurliv samt enklare mätningar av t.ex. temperaturen i luften och i vattnet. Ange ev. föroreningar, skador av olika ingrepp eller stormar. Ta vattenprov och smaka ev. på vattnet - säkrast är att först låta analysera vattnet.

Det är viktigt att ange det exakta läget av källan. Använd GPS om ni har tillgång till en sådan. Det går också bra med en noggrann karta, gärna en orienteringskarta eller en fastighetskarta. Gör en vägbeskrivning.

Har ni mer tid eller väljer att besöka källan flera gånger, så finns flera förslag till aktiviteter: Beskriv terrängen omkring källan, gärna i hela tillrinningsområdet (topografi, mark-

typ, markanvändning, sjöar, vattendrag samt bebyggelse och ev. föroreningar). Man kan också välja att se mer detaljerat på marktypen, t.ex. humustäcke, berg, pinno ("jätter"), sand, lera. Avrinningen från källan kan lätt studeras med enkla metoder. Vattenföringen i en liten bäck från källan kan uppskattas med "spot-log" metoden. Kasta en liten pinne i vattnet och klocka tiden för en meter och beräkna vattnets hastighet i dm/sekund, dvs dividera 10 med tiden i sekunder). Uppskatta ett tvärsnitt av vattenflödet som djup (i dm) x höjd (i dm), vilket ger tvärsnittsytan i kvadratdecimeter. Denna multipliceras med hastigheten(dm/s), vilket direkt ger flödet i liter per sekund. Det är intressant att studera källans flöde och andra egenskaper vid olika årstider.

Möte 4. Kap.1-4 samt 13, 14 och 15 i Källboken

Diskutera den studerade källan och jämför den med andra källor i boken.

Är den hotad på något sätt? Kan källor skyddas? Hur vårdas källor?

Observerade ni något växt- eller djurliv i eller i närheten av källan? Fanns någon skyddsvärd art? Diskutera källan som en del av livsmiljön.

Flera Möten.

1. De första fyra kapitlen kan kräva två möten var för en ingående diskussion. Frågor som uppstår kan besvaras nästa gång. Mycket information finns på biblioteken och på Internet.

2. Vattnets hälsoaspekter är viktiga för mänskligheten och har många. ingångar, t.ex. hälsokällor, mineralvatten på flaska, råvatten – vattenrening - kranvatten. Diskutera den historiska utvecklingen av vattenkonsumtionen.

3. Ordna ett särskilt tillfälle för att avsmaka källvatten och diskutera var vattnen kommer ifrån och deras kvalitet (smak, lukt och färg). Jämför buteljerat mineralvatten med källvatten, brunnsvatten, kranvatten, och regnvatten. Besök ett vattenlaboratorium eller ett reningsverk.

4. Bidra med en inventering av källorna i hemtrakten genom att besöka flera källor och rapportera sedan till den pågående Källinventeringen i Småland eller Källarkivet på SGU (inventeringsblanketter går att beställa). Eller om en inventering redan finns, följ upp denna och undersök om vad som hänt med källorna och miljön omkring dessa. Ge förslag till skydd och åtgärder för att bevara källorna och att återställa eventuellt skadade källor till markägare och myndigheter.

Kulturinriktning

Möte 1. Kap.1 och 14 i Källboken

Diskutera hur källor bildas. Vart tar regnet vägen? Hur varierar flödet?

Var kan man hitta källorna i naturen? Varför finns olika ålder på vattnet?

Varför är vattnet olika i skilda källor? Vad betyder det för växt- och djurliv?

Hur varierar vattenflödet och källvattnets egenskaper med årstiden?

Möte 2. Kap.2, 3, 5 och 15 i Källboken

Diskutera olika typer av källor. Vilka källor finns i kommunen?

Var borde det finnas källor? Hur kan man hitta källor? Fanns det fler källor förr? – jämför olikåldriga kartor. Vilken betydelse har källorna haft i bygden för lokaliseringen av bebyggelsen och för tätorternas vattenförsörjning? Varför försvinner en del källor? Hur skyddas och vårdas källor?

Möte 3. Besök ett bibliotek, konstmuséer eller konserter/visaftnar

Kap.1- 4 samt 10-12 i Källboken

Det finns många källor i litteraturen, i musiken och i visor.

Det kan vara en utmaning att hitta källor på ett konstmuseum

Beskriv källorna i litteraturen, i konsten eller i musiken och i visor.

Vilken typ av källor är det? Hur ser omgivningarna ut?

Vilket växt- och djurliv finns i eller runt källan?

Försök att ange årstid och väder. Förekommer snö eller regn?

Hur används vattnet? Är vattnet hälsosamt? Finns en hälsobrunn?

Vilka folktraditioner speglas? Har man offrat i källan? När firas källan?

Ämnet kan utvidgas till t.ex. vatten i konsten

Möte 4. Kap.1- 4 samt 10-11 och 14-15 i Källboken

Diskutera vad ni fann om källor i konsten, litteraturen eller i musiken och jämför med exemplen från boken? Vad är den kulturella bakgrunden? Jämför källkult i olika kulturer.

Flera Möten.

1. De fyra första kapitlen kan kräva två möten var för en ingående diskussion.

2. Vilken betydelse har källorna i litteraturen? (Kap 9-11)

3. Vilken funktion har brunnsmusiken haft? Jämför med nutida SPA.

"Vila vid denna källa" är en välkänd visa. "Sorglösa brunn" och "Hjärtats saga" är ett par andra kända visor. Vilka miljöer beskrivs med källor i musiken och i visorna? Ge flera exempel, gärna med lokal anknytning.

4. Leta efter de vackraste källdikterna. Vad avspeglar de? Har deras mening ändrats med tiden? Jämför bibelcitats, psalmer och moderna dikter om källor.

5. Vilka traditioner och sägner är förknippade med källor och vilka av dessa finns i hembygden?